

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

מתוך

כרך ב, תשי"א

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

תיקוני לשון

על שימוש משובש בבנייני פעלים

ברשימה זו נמנה מספר פעלים מן השימוש היום-יומי, שרבים בין המדברים עברית משתבשים בשימוש בנייניהם השונים. יש בין פעלים אלה, שהשיבוש מקורו בהשפעה מלשונות אירופיות, שבאחדות מהן משמש אותו פועל בצורה אחת גם בהוראה הפעילה וגם בהוראה הסבילה. בין אלה מצוי מאוד השיבוש בפעלים: תלה, שקל, לוח, שאל, שכר. אנו שומעים, למשל: "הבגד תולה בארון".

(1) הוועדה ללשון העיתונות מציעה: תִּלְמָן.

„החבילה שוקלת חמישה ק״ג“. מי שרגיל בגרמנית, באנגלית באידיש, או בלשונות הסלאביות, יכיר מיד, שכאן השפעה של אחת מלשונות אלו. בעברית הפועל „תלה“ והפועל „שקל“ הם פעלים יוצאים, והוראתם: תדה את משהו או תלה איזה דבר. כך נאמר בלשון נכונה: „תליתי את הבגד בארון“, „תלו את המן על העץ“, „הקצב שוקל את הבשר“, „שקלתי את הילד“. אולם כשכוונתנו לפועל העומד, כלומר להוראה הסבילה של הפעולה המדוברת, לא נוכל להשתמש בצורות הפעילות של פעלים אלו. עלינו לומר: „הבגד תלוי בארון“, „החבילה שקולה חמישה ק״ג“ (או שלא בפועל: „משקלה 5 ק״ג“).

הפעלים „לוה“ ו„שאל“, הם פעלים יוצאים לפעול אחד: „אני לווה כסף“, „אני שואל מחרשה“ — פירושם: אני לוקח את הכסף במלווה מידי משהו, אני לוקח את המחרשה בשאילה מידי משהו. אולם אם רצוני לומר, שאני נותן את הכסף או את המחרשה למשהו בהלוואה או בהשאלה, עליי להשתמש כאן בבניין, שהוראתו הוראה של „פועל יוצא לשני פעולים“ (או „יוצא לשלישי“), כלומר בבניין הפעיל.

אולם גם כאן, בשימושם של פעלים אלו, רווחת שגיאה ואף היא מקורה בהשפעה לועזית של הלשונות, שבהן משמשת צורה אחת של הפועל בשתי ההוראות גם יחד. ויש שמשתבשים ואומרים: „לויתי לפלוני 5 ל״י“ או „הלויתי ממנו 5 ל״י“, „השאלתי ממנו ספר“ או „שאלתי לו ספר“. השגיאה

ברורה, דרך תיקונה אף היא ברורה, ואין כאן מקום להאריך. דומה לשגיאה בשני פעלים אלו היא השגיאה בפועל „שכר“. יש שאנו שומעים „השכרתי דירה מאת פלוני“ במקום „שכרתי וכו“ או „שכרתי לו חדר בדירתי“ במקום „השכרתי וכו“. ואף כאן המקור לשגיאה הוא בצורה המשותפת בכמה לעזים לשתי המשמעויות כאחת.

שגיאה ממין אחר במקצת היא השגיאה הרווחת בפי עקרות הבית המשתמשות בבניין הפעיל שלא לצורך בפעלים „שרה“ ו„מלח“ והן אומרות, למשל: „יש להשרות את הבשר חצי שעה ואח"כ להמליח אותו“, „השרי את הכביסה!“, „המליחי את הירקות“ וכדומה.

בניין הפעיל של „שרה“ משמעותו אחרת בהחלט: פירושו — הניח, השכין; למשל: ה' הִשָּׁרָה את שכינתו במקום הזה; או — השפיע, הִעָרָה ממרום, למשל: ה' הִשָּׁרָה את רוח קודשו על הנביא. ומכאן שם הפעולה „הִשָּׁרָא“, או „הִשָּׁרְיָה, שפירושה הופעת רוח ממרום.

להוראה של טבילת משהו במים ולבזיקת מלח עליו יש להשתמש רק בבניין הקל: „יש לִשְׁרֹת את הבשר ולְמַלּוֹת אותו“. „שָׁרִי את הכבסים“, „מְלִיחי את הירקות“. הבשר

(1) במשפט זה עוד פגם, והוא — המלה „כביסה“. „כביסה“ — היא

בעיקר פעולתו של המכבס, הדברים המתכבסים מוטב לקראם „כבסים“, כאן השפעה גרמנית, שכן בלשון זו ובעקבותיה גם באידיש, אותה מלה (Wäsche) משמשת גם במשמעות „כביסה“ וגם במשמעות „כבסים“ ואף „לבנים“.

הכשר טעון לא „השָׁרִיָּה והמלחה“ אלא שָׁרִיָּה ומליחה.
ואם רוצה בית־חרושת ידוע לפרסם את תוצרתו,
המיועדת בין השאר גם לכביסה, אין להדפיס בעיתונים:
„להשָׁרִיָּת הכביסה“ אלא: „לשָׁרִיָּת הכבסים“.

הפועל „חנך“ משמש בבניינים פָּעַל—והתְּפַעֵל רק
במובן של חינוך ולימוד, ואין להשתמש בו במשמעות
של חנוכת הבית. למשמעות זו יש להשתמש בבניין קל
ובנפעל. אין מחנכים את הבית, — מחנכים את הילדים; את
הבית חונכים.

תִּנְכַּתִּי את הבית, אני חוֹנֵךְ אותו, אֶחְנֹךְ את הבית,
עליי לְחַנֹּךְ את הבית.
ובצורה סבילה: הבית נִחְנָךְ, הבית יִחְנַךְ (ולא תִחַךְ,
יִחַךְ).

הפועל „שכל“ מורה בבניין פָּעַל על פעולה הגורמת
מוות. החרב והמלחמה שיכלה אבות ואימהות, כלומר: גרמה
להורים להיות שכולים, המיתה את בניהם. וטועה מי שאומר:
„פלוגי שָׁכַל את בנו“, „המדינה שָׁכְלָה אחד מן הטובים
בבניה“. פירושו של דיבור משובש זה הוא, שפלוגי כביכול
רצח את ילדי בנו ועשה את בנו שכול, או שהמדינה רצחה
חיו את ילדיו של פלוגי הצדיק.

כאן יש להשתמש בבניין הקל: האב שָׁכַל את בנו,
המדינה שָׁכְלָה אדם חשוב. וכן אמרה רבקה אמנו: „למה
אָשְׁכַּל (ולא חיו אֲשַׁכַּל) את שניכם יום אחד?!“; יעקב אבינו

אומר: „כאשר שָׁכַחְתִּי שָׁכַחְתִּי“; ושמואל הנביא אמר אל מלך עמלק: „כאשר שָׁכַחְתָּ נשים חרבך כן תִּשָּׁכַח מנשים אמך“. החרב שיכלה (בפיעל). אמו של אותו רשע תִּשָּׁכַח (בבניין קל).

ואין לטעון מן הכתוב „לא תהיה מְשַׁכָּחָה ועקרה בבהמתך“ (שמות כג כו), שהרי כאן לפנינו לא פועל אלא תואר-השם על משקל של בינוני פיעל. במקורות הבוודים (בראשית לא יח, מלאכי ג יא, איוב כא י) בא הפועל בבניין פיעל בהוראה מיוחדת של הפלת הוולד והפרי בבהמות ובאילנות.

הפועל „חלַק“ בבניין התפעל הוראתו: נחלק הדבר, נתפלג, הופרד לחלקים. ולא רצוי להשתמש בבניין זה במובן של מעידת הרגל ונפילה במקום חֶלֶק, ולא במובן של ריצה מהירה על פני שטח חלק. להוראות אלו מיוחדים הבניינים הפעיל והופעל: „האיש הוֹחֵלֵק (או: הִחֲלִיק) על קליפת תפוח ונפל“, ולא: „התחלק על קליפת תפוח“; „הילד הִחֲלִיק על פני הקרח“, ולא: „התחלק על פני הקרח“. וכן נאמר בפירוש במשנה: „השוכר את החמור להוליכה בהר והוליכה בבקעה, אם הִחֲלִיקָה פטור ואם הוחמה חייב“ (בבא מציעא ו ג), „נשברה כדו ברשות הרבים והוחלק אחר במים או שלקה בחרסיה חייב“ (בבא קמא ג ה).

בהוראה של נתינת כבוד למישהו משמש „חלק“ בבניין קל, ולא בפיעל. אין מחלקים כבוד, אלא חולקים כבוד; עלינו לְהַחֲלֹק כבוד לגיבורינו, ולא לְחַלֵּק: „כל מקום שיש חילול השם אין חולקין כבוד לרב“ (ברכות יט ע"ב).